

МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО РИНКІВ

Даниленко О.Л., аспірантка

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті проводиться дослідження структурних дисбалансів, які виникають при різних напрямках взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків в умовах глобалізації та ринкової трансформації економіки, розкривається механізм державної політики, спрямований на регулювання взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків, збалансування цього процесу, стимулювання зростання ВВП та структурних змін у економіці країни.

Ключові слова: внутрішній ринок, зовнішній ринок, глобалізація, державна політика.

В статье проводится исследование структурных дисбалансов, которые возникают при различных направлениях взаимодействия внутреннего и внешнего рынков в условиях глобализации и рыночной трансформации экономики, раскрывается механизм государственной политики, направленной на регулирование взаимодействия внутреннего и внешнего рынков, сбалансирование этого процесса, стимулирование роста ВВП и структурных трансформаций экономики.

Ключевые слова: внутренний рынок, внешний рынок, государственная политика.

The article studies structural imbalances of the variety of interactions of the internal and external markets, which occur under conditions of globalization and market transition of the economy. The author describes the mechanism of state policy aimed on regulation and optimization of interactions of internal and external markets, stimulation of the GDP growth and structural transformation of the economy.

Key words: domestic market, external market, globalization, state policy.

Сучасний етап розвитку України протікає у вимірі складних трансформаційних процесів, які пов'язані з ринковою трансформацією економіки, глобалізацією суспільства та створенням нової економіки знання. Глобалізаційні процеси змінюють зміст та форми міжнародних економічних зв'язків та значно посилюють взаємодію внутрішнього та зовнішнього ринків. Можливості трансформаційних економік залучатися на рівноправних засадах до глобалізаційних процесів вкрай обмежені внаслідок низки інституційної і структурної невідповідності національної економіки тенденціям глобального розвитку. В умовах глобалізації якість та структура зв'язків внутрішнього та зовнішнього ринків відіграє визначну роль у визначенні параметрів економічного зростання, а дисбаланси у взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків призводять до погіршення платіжного балансу, розвитку інфляції, валютних та фінансових шоків, що вимагає створення дієвого механізму регулювання з боку держави.

Аналіз останніх публікацій. Державне регулювання та формування вираженої внутрішньої і зовнішньої політики держави стає стратегічною метою за умов тих змін, які несе глобалізація світового господарства. Цій проблематиці присвячені роботи таких науковців, як Жаліло Я.А., Шнипко О.С., Філіпенко А.С., Гацько В.М., Сменковський А.Ю., Сіденко В. та ін. На інноваційній складовій державної політики для підвищення конкурентоспроможності економіки зосереджені дослідження Бажала Ю.М., Гейця В.М., Гальчинського А.С., Семиноженка В.П., Макаренко І.П., Федулової Л.І. та ін.

Мета дослідження полягає у виявленні структурних дисбалансів взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків, що пов'язані із зростаючою відкритістю економіки, і розкритті механізму регулювання та оптимізації взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків.

Взаємодія внутрішнього та зовнішнього ринків характеризується складним, взаємним та різноспрямованим впливом основних елементів ринків, при чому кожен із елементів може бути як чинником зміни інших, так і результатом впливу різних елементів чи факторів. У цьому контексті важливим стає те, щоб взаємодія внутрішнього та зовнішнього ринків позитивно впливала на всебічний розвиток економіки і підвищення добробуту населення. Ключове місце у цьому процесі займає політика держави, яка має спиратися на вичерпну інформацію щодо основних тенденцій на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Сьогодні підкреслюється екзогенізація економіки, яка у вітчизняній економічній літературі визначається як процес посилення впливу і дієвості зовнішніх факторів у соціально-економічному розвитку країни через підвищення чутливості до їх дестабілізуючого впливу, невідповідності внутрішніх механізмів регулювання умовам забезпечення сталого зростання та ступеня відкритості національної економіки; як результат невисокої конкурентоспроможності, посилення фінансової залежності через накопичення зовнішньої заборгованості, часткове обмеження альтернативності вибору при проведенні зовнішньої та внутрішньої економічної політики [4, с.38]. Водночас західні експерти виказують побоювання щодо структури економічного росту в країнах СНД. Ці побоювання в основному стосуються уповільнення темпів економічного зростання (в Україні темпи зростання з 2005р. мають тенденцію до зменшення), політичної нестабільності, яка заважає поживленню інвестиційної активності [2, с.46].

Посилення взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків в умовах глобалізації не викликає сумнівів. Серед основних передумов, які зумовлюють посилення взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків, можна виділити наступні:

- лібералізація торгівлі та розширення технічних можливостей для обміну, що посилює вільний рух товарів, послуг, капіталу та людей;
- транснаціоналізація бізнесу і капіталу та діяльність ТНК;
- зміни у співвідношенні різних секторів та галузей економіки, переважання високотехнологічних і наукоємних виробництв;
- випереджальні темпи зростання торгівлі порівняно із темпами зростання виробництва;
- дифузія технологій із розвинених країн у менш розвинені;
- об'єднання країн у торговельні та інші союзи;
- стандартизація світового попиту на окремих ринках внаслідок використання ТНК глобальних маркетингових стратегій;
- розбиття виробничого процесу на окремі етапи, які виконуються в деяких країнах;
- перенесення виробництва із розвинених країн у менш розвинені, де існують нижчі ціни на фактори виробництва;
- підвищення мобільності товарів та послуг завдяки розвитку інформаційних технологій та регулюючих правил міжнародних організацій;
- зростання обсягів фінансових потоків і посилення ролі фінансової сфери на основі розвитку глобальних валютних, фондових, кредитних ринків та ін.

Ці багаторівневі, складні і суперечливі тенденції, які пов'язані із глобалізацією, вимагають теоретичного осмислення новітніх процесів та розробки нових концепцій комплексного аналізу глобалізації та відкритості економіки. Аналіз глобалізації, що виходить із всебічного осмислення та глибокого теоретичного розуміння цього процесу та із відповідних статистичних даних, є основою для розробки ефективних стратегій розвитку держави та прийняття багатьох стратегічних рішень. Стабільна національна внутрішня інституціональна та економічна структури є запорукою інтегрування у світовий простір на взаємовигідних засадах. За цих умов необхідним стає пошук та встановлення балансу взаємодії внутрішнього і зовнішнього ринків в умовах зростаючої відкритості економіки країни.

Класичним підходом до аналізу відкритості економіки у сучасній економічній літературі є дослідження фактичних наслідків залучення країни у зовнішні зв'язки шляхом обчислення зовнішньоторговельної, експортної, імпоротної квоти та аналізу тарифної політики держави та потоків ПІІ. Цей підхід не дає комплексного уявлення про різноспрямованість сучасних процесів включення країни у світогосподарські зв'язки (докладніше: [1]). Виходячи з того, що оцінка глобалізації є актуальним питанням, різні світові організації і консалтингові фірми постійно працюють над вдосконаленням методологічних засад кількісного аналізу, охоплюючи не тільки сферу фінансів, товарів і послуг, але також і науково-технічну та інноваційну сфери. Як приклад можна привести Інструкцію ОЕСР з економічних показників глобалізації [5] (оцінка глобалізації охоплює ПІІ, економічну діяльність транснаціональних компаній, інтернаціоналізацію технологій та глобалізацію торгівлі), Індекс глобалізації [7] (охоплює економічну інтеграцію, персональні контракти, розвиток глобальних технологій та включення в глобальні політичні процеси) та ін.

Незважаючи на різноманітність підходів до кількісної оцінки глобалізації та відкритості економік, існує нестача системних теоретичних узагальнень щодо складових поняття відкритості економіки. Основою запропонованої систематизації є напрями, суб'єкти та структура зовнішньоекономічних зв'язків. Багатоаспектність відкритості економіки вимагає виділення таких її складових, як внутрішньої та зовнішньої відкритості, відкритості сфер економічної діяльності: фінансової (ринку грошових ресурсів та ринку фінансових послуг), торговельної (ринку товарів та послуг, ринку технологій та ринку інформації), відкритості ринку трудових ресурсів, державного та приватного секторів. Виділення внутрішньої і зовнішньої відкритості зумовлено тим, що здійснення зовнішньоекономічних зв'язків відбувається у двох напрямках: в країну та з країни, при цьому основні детермінанти ефективності здійснення зовнішніх операцій суттєво відрізняються.

Звичайно глобалізація розглядається як процес, який призводить до взаємних інтеграційних процесів економік світу. Але для транзитивних економік та країн, що розвиваються, доступ до ринків інших країн може бути ускладненим в силу структурних та якісних параметрів внутрішньої економічної структури цих країн. Таким чином, складається ситуація односпрямованої відкритості цих економік, що створює суттєві дисбаланси у взаємодії внутрішнього і зовнішнього ринків цих країн. Дослідження відкритості економіки за різними сферами економічної діяльності ґрунтується на тому, що якість та інтенсивність економічного зростання зумовлюється саме структурними пріоритетами економічної політики. Доведено, що інформація і технології стають сьогодні основними факторами економічного зростання, що зумовлює важливість моніторингу відкритості ринку технологій та інформації разом із відкритістю ринку товарів та послуг. Держава є економічним суб'єктом ринку, з одного боку,

та виконує функцію регулювання економічних процесів шляхом державної політики – з іншого. Це зумовлює необхідність окремого аналізу відкритості державного сектора та вивчення її дворівневого впливу на економіку країни.

Такий підхід до систематизації є актуальним з урахуванням важливості аналізу різноспрямованості впливу відкритості на посилення взаємозв'язку внутрішнього та зовнішнього ринків та дозволяє створити ємну концептуальну основу для стратегічного планування розвитку країни. Внутрішня відкритість економіки полягає у рівні залучення нерезидентів у економіку країни через імпорт товарів і послуг, технологій та інформації, приплив іноземних інвестицій та кредитів, зовнішню заборгованість держави, у той час як зовнішня відкритість відображає діяльність резидентів країни за кордоном через експорт товарів та послуг, технологій та інформації, інвестиційні потоки у інші країни, державну допомогу іншим країнам, членство у міжнародних організаціях, торгових союзах і недержавних організаціях. Аналіз внутрішньої та зовнішньої спрямованості відкритості економіки разом із диференціацією на різні сфери діяльності дозволяє створити комплексне уявлення про структуру відкритості та визначити структурні пріоритети економічного розвитку.

Незважаючи на те, що українська економіка характеризується високою торговельною відкритістю (у 2006 р. зовнішньоторговельна квота становила майже 95%), не можна говорити про той баланс відкритості, який би забезпечував стимулюючий вплив на оздоровлення економіки країни. Навіть високі експортні показники (до 50% від ВВП впродовж декількох років) не є переконливим свідченням про достатню зовнішню відкритість економіки, яка саме і характеризує потенціал доступу на світовий ринок. Причинами цього є структурні дисбаланси зовнішньої торгівлі України, які зводять нанівець позитивні ефекти від торговельної відкритості економіки. У той же самий час внутрішня та зовнішня фінансова відкритість, відкритість ринків технологій та інформації, так само як і включення України в глобальні політичні процеси, залишаються на досить низькому рівні. Однак саме розвиток цих систем відповідає за умови розширення і можливості економічної системи у розвитку міжнародного співробітництва. Відкритість ринків технологій та інформації є конче важливою для транзитивних економік, тому що саме ці фактори виробництва є основою сучасного економічного розвитку.

Основою для аналізу екзогенної орієнтації економіки, структури і характеру зовнішньоекономічних зв'язків є платіжний баланс країни. Характерною особливістю 2006-2007 рр. є зростання від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу при одночасному зростанні припливу капіталу. При чому приплив капіталу в 2006 р. дозволив покрити дефіцит поточного рахунку (1,6 млрд. дол. США) і збільшити міжнародні валютні резерви (на 2 млрд. дол. США). Незважаючи на позитивну тенденцію припливу капіталу, слід відзначити, що разом із від'ємним сальдо поточного рахунку у 2006 р. відбулось різке зростання зовнішнього боргу країни, який на початок 2007 р. досяг 54,3 млрд. дол. США [3].

До основних структурних дисбалансів, які впливають як на структуру і динаміку взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків, так і на якість економічного зростання держави, можна віднести: розширення внутрішнього платоспроможного попиту за рахунок зовнішніх джерел; високий рівень внутрішнього попиту на проміжну продукцію (включаючи і енергоносії), у тому числі й іноземного виробництва; переважання у структурі внутрішньої пропозиції низькотехнологічної продукції з невисокою доданою вартістю; високий внутрішній попит на капітальні ресурси; структурні дисбаланси у імпорті та експорті товарами, які виражаються у високій питомій вазі однієї чи двох товарних груп у загальному обсязі.

Низка структурних дисбалансів, яка виникла при взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків, викликає тверде переконання у необхідності оптимізації взаємодії ринків таким чином, щоб економіка України отримувала від цього вигоду як у напрямку зросту ВВП, так і у напрямку якісних та структурних змін. Концепція координаційної системи виходить з того, що регулювання економічної діяльності здійснюється за допомогою комбінації трьох механізмів: ринку, фірм (підприємств) та держави [6, с.2]. Для того, щоб відповідати вимогам сучасного внутрішнього та зовнішнього ринку, який діє в межах економічного простору, та сприяти підвищенню ефективності взаємодії ринків, механізм регулювання взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків, окрім комбінації цих механізмів, повинен доповнюватися інституційною, організаційною, інформаційною та фізичною інфраструктурами. Причому за умов розвитку інформаційних форм продуктів та інформаційної форми обігу продуктів інформаційна інфраструктура стає не менш, а в деяких випадках навіть і більш важливою, ніж фізична інфраструктура. За різних умов кожен з механізмів може мати різний вплив на гармонізацію взаємодії ринків, однак загальна ефективність системи великою мірою все ж визначається діяльністю держави. Взаємопов'язаність та перетинання усіх елементів державної політики зумовлюють їх комплексний вплив на досягнення позитивних зрушень у взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків. Запропонований механізм регулювання взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків має включати наступні елементи (див. рис. 1): державна промислова, аграрна, валютно-курсова, кредитно-фінансова, митно-тарифна, інвестиційна, бюджетно-податкова політика та політика розвитку підприємництва.

Фактично вплив різних напрямів державної політики є взаємопов'язаним. Комплекс заходів державної політики для цілей регулювання взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків має здійснювати стимулюючий ефект у двох напрямках. Першим є розширення внутрішнього попиту за рахунок розширення доступу до дешевих споживчих кредитів з боку домогосподарств, пільгових кредитів для сільськогосподарчих підприємств та підприємств, які впроваджують інновації, інвестицій у виробничу сферу та ін. Другим напрямком має виступати вдосконалення структури внутрішньої пропозиції за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств-резидентів країни, спрощення системи звітності підприємств та поліпшення бізнес-клімату, розвитку виробництва, які вимагають інтенсивного імпорту технологій та капіталу, та ін.

Говорячи про важливість технологічної перебудови економіки і значення ролі імпорту технологій у цьому процесі, не можна заперечувати, що на внутрішньому ринку повинен створюватись платоспроможний попит на технології з боку підприємств. Запорукою створення цього попиту є спрямування інвестицій та інвестиційної політики саме на ті галузі, які вимагають інтенсивного впровадження технологій та інновацій і створюють високотехнологічний продукт. На сьогодні основні інвестиції йдуть у металургійний комплекс та у швидкоокупні галузі промисловості, такі як легка та харчова. Безперечно, інвестиції у ці сфери також потрібні, однак їх розвиток не стимулює подальшого попиту на технології і не створює високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості. Основний акцент має бути зроблений на інвестиції у ті сфери діяльності, які вимагають інтенсивного імпорту технологій і спрямовані на виробництво складної продукції з високою доданою вартістю (наприклад, аерокосмічна галузь, галузь транспорту і зв'язку та ін.). Водночас перехід України на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку передбачає, що зміцнення гривні і здешевлення імпорту матимуть позитивний ефект внаслідок збільшення обсягів інвестиційного імпорту, новітнього обладнання та технологій.

Кредитно-фінансова політика є важливим інструментом стимулювання як розширення внутрішнього попиту, так і внутрішньої пропозиції. Пільгові, іноді безвідсоткові споживчі кредити збільшують платоспроможний попит з боку суб'єктів внутрішнього ринку і, тим самим, стимулюють як розвиток внутрішнього ринку у випадку, якщо цей попит задовольняється за рахунок внутрішньої пропозиції, так і у разі покупки імпортованих товарів. Розширення та диверсифікація внутрішньої пропозиції досягається засобами кредитування підприємств для потреб їхньої реструктуризації, оновлення засобів виробництва та впровадження інновацій. Сьогодні існує великий попит на капітальні ресурси з боку внутрішнього ринку, однак засоби внутрішньої пропозиції неспроможні покрити цей попит, що зумовлює приплив іноземного банківського капіталу в Україну. З одного боку це змінює ціну капіталу для потреб розвитку підприємств, з іншого – іноземні банки та фінансові організації стимулюють інституційні зміни в економіці. З цього приводу державна політика має орієнтуватися на механізми, які б дозволили зберегти пріоритет розвитку внутрішнього фінансового ринку шляхом високих вимог до суб'єктів, які приходять на внутрішній ринок України.

Політика розвитку підприємництва полягає передусім у стимулюванні створення і розвитку малих і середніх підприємств. Роль підприємств у механізмі забезпечення ефективної взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків полягає передусім у ролі підприємств у формуванні конкурентоспроможності країни. В теорії М.Портера стратегія фірм, їхня структура та конкуренція є одним із чотирьох детермінантів національної конкурентної переваги. Рівень підприємств – це той рівень, де формуються конкурентні переваги товарів на основі потенціалу підприємства, системи організації окремого виробництва, якості та технологічності обладнання, кваліфікації персоналу. Конкурентоспроможність підприємств пов'язана із впровадженням нових технологій, нових методів організації виробничих процесів та стратегією розвитку підприємства.

Митно-тарифна політика традиційно розглядається як один із найголовніших механізмів впливу на обсяги та структуру зовнішньоекономічних зв'язків країни. Імпортне мито на різні види продукції впливає на механізм ціноутворення на внутрішньому ринку у напрямку підвищення ціни імпортованої продукції, що у свою чергу призводить до переорієнтації внутрішнього попиту на споживання продукції, виробленої вітчизняними виробниками. Зменшення імпортного мита підвищує конкуренцію на внутрішньому ринку, зменшує ціну імпорту і призводить до зростання його обсягів. Сучасні процеси інтеграції та перспективи вступу України до СОТ обмежують можливість використання цього механізму для захисту вітчизняних виробників і зумовлює необхідність використання нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі, які полягають у використанні фіто-санітарних, технічних стандартів, стандартів якості тощо.

Держава формує внутрішній попит і здійснює державні закупівлі продукції певних галузей, тим самим стимулюючи структурні зрушення у внутрішній пропозиції. Механізм державних закупівель та державних інвестицій дозволяє впливати на обсяги внутрішньої пропозиції у міжгалузевому і міжрегіональному розрізі. Засобами податкової політики стимулюється розвиток внутрішньої пропозиції через зменшення ставок оподаткування, що зменшить тиск на ресурси підприємств і сприятиме інвестиційним процесам. На особливу увагу заслуговує податок на додану вартість (ПДВ), специфіка якого полягає у тому, що він виступає у міжнародній торгівлі як один із стимулів та засіб отримання конкурентних переваг. Використання ПДВ закріплено у торговельних угодах та статутах ВТО та ЄС. Він також є інноваційно-технологічним стимулом та чинником

інвестиційної привабливості. Для стимулювання оновлення та інвестицій в основні фонди в Україні вступила в дію ініційована Мінфіном норма, за якою право на відшкодування ПДВ отримали ті платники ПДВ, які вкладають кошти у придбання чи будівництво основних фондів. Таким же чином може стимулюватись інноваційний і технологічний розвиток економіки, коли від сплати ПДВ будуть звільнюватись високотехнологічні виробництва. Іншим засобом може бути використання диференційних ставок ПДВ. Позитивними наслідками реформування ПДВ в Україні можуть стати залучення внутрішніх та іноземних інвестицій у економіку, підвищення інноваційної активності підприємств та їхньої технічної перебудови. Досягнення цих позитивних ефектів можна досягти шляхом поступового зниження ставок ПДВ та впровадження диференційних (знижених) ставок ПДВ для виробників, які виробляють високотехнологічну продукцію, оновлюють основні фонди, використовують новітні технології у виробництві, залучають іноземні інвестиції та ін.

Створення вільних економічних зон із спеціальними митними режимами та режимами оподаткування допомагає вирішити проблеми залучення інвестицій, розвитку інфраструктури внутрішнього ринку та збільшення обсягів експорту. Залучення іноземних інвестицій призводить до збільшення імпорту техніки і технології; відбувається зменшення обсягів імпорту у разі, якщо продукція, яку виробляють підприємства із іноземними інвестиціями, спрямовується на внутрішній ринок; збільшення внутрішнього попиту на товари проміжного споживання у виробництві у випадку, якщо інвестор частково використовує сировину або комплектуючі, що виробляються на внутрішньому ринку; зростання імпорту комплектуючих та інвестиційних товарів тощо. Збільшення конкуренції на внутрішньому ринку внаслідок появи нового виробника-підприємства впливає на модифікацію механізму ціноутворення на внутрішньому ринку.

Висновки. Різні напрямки державної політики регулювання дисбалансів взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків діють взаємопов'язано. Важливим моментом цього механізму є не просто стимулювання окремих галузей економіки за рахунок субсидій або податкових механізмів, а узгоджений вплив кожного із елементів на утворення відповідного внутрішнього попиту, який буде стимулювати подальший розвиток у галузі. Для оптимізації структури взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків у цьому напрямку необхідне спрямування механізму державної політики на стимулювання зростання внутрішнього попиту та імпортозаміщення, експорту високотехнологічної продукції та розвитку і диверсифікації внутрішньої пропозиції.

Література:

1. Даниленко О.Л. Відкрита економіка як передумова взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Економічна серія. – 2005. – №668. – С.19-23.
2. Перспективы развития мировой экономики. Апрель 2006 года. Глобализация и инфляция. [Електронний ресурс]: Международный валютный фонд, 2006. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/01/rus/weo0406r.pdf>.
3. Платіжний баланс і зовнішній борг України за 2006 рік. [Електронний ресурс]: Національний Банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Of_vydan/BALANS/PB_2006.pdf.
4. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні. / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – Х.: Вид-во «Форт», 2003. – 440с.
5. OECD Handbook on Economic Globalization Indicators. - OECD, 2005. // <http://www.oecdbookshop.org/oecd/display.asp?CID=&LANG=EN&SF1=DI&ST1=5LGWFB4JKQ6>.
6. Shafaeddin S.M. Who is the the master? Who is the servant? Market or government? Alternative approach: Towards a coordination system. // UNCTAD. – August 2004. – No. 175. – <http://www.unctad.org/Templates/Download.asp?docid=5693&lang=1&intItemID=2101>.
7. The 2004 A.T. Kearney./ FOREIGN POLICY Magazine Globalization Index. Country Detail. – http://www.foreignpolicy.com/issue_marapr_2004/countrydetail.php.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2008 р.